

Durkheim Sosyolojisinde Ahlâkî Kontrol Sorunu

Cevat ÖZYURT, Yard. Doç Dr.

Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi

Atıf- Özyurt, C. (2007). Durkheim sosyolojisinde ahlâkî kontrol sorunu. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5 (13), 95-121. © Değerler Eğitimi Merkezi

Özet- Bu çalışma, sosyolojiyi toplumsal bütünleşme bilimi olarak gören Emile Durkheim'ın ahlâk anlayışı üzerinedir. Çalışmanın ilk yarısında Durkheim sosyolojisinde şu sorulara cevap aranmaktadır: Ahlâkın toplumsal işlevi nedir? Geleneksel toplumlar ile modern toplumlar arasında ahlâkî farklılıklar nelerdir? Modern toplumlarda yükselen yeni değerler nelerdir? Ahlâkın modern toplumlarda bütünleşme sağlamadaki başarısızlık nedenleri nelerdir? Çalışmanın ikinci yarısında Durkheim'ın modern toplumların ahlâk sorunlarına yönelik çözüm önerileri ve meslek ahlâkı üzerine görüşleri değerlendirilmektedir. Yeni bir ahlâkî otorite olarak meslek örgütlerinin siyasal ve duygusal yaşam açısından önemine değindikten sonra, Durkheim'ın vatandaşlık ahlâkı ile insanlık ahlâkını uzlaştırma çabaları değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler- Ahlâk Sosyolojisi, Geleneksel Toplum, Modern Toplum, Korporatizm, Ahlâk Eğitimi, Toplumsal Bütünleşme.

Giriş

Durkheim'ın tüm sosyolojik çalışmalarının merkezinde modern toplumların ahlâk sorunu yer alır. Ona göre toplumsal sorun, temelde ahlâkî bir sorundur ve modern toplumların bunalımı, ahlâkî bir bunalımdır (Aron, 1994: 409). O, bu sorun karşısında, tarafsız kalmamıştır. Değişen toplumsal koşullarda hangi ahlâkî ilkelerin önemli olduğunu tespit etmek, bu ilkeleri yerleştirmenin yollarını bulmak, siyasetçilere ve vatandaşlara bu ilkeleri benimsetmeye çalışmak Durkheim sosyolojisinin temel ilgisi olmuştur. Bu nedenle, Emirbayer (2003: 19) onu hem “ahlâkçı” hem de “bilim adamı” olarak anmayı yerinde bulur, Swingewood (1998: 139) ise,

onun “sosyolojiyi bir ahlâk bilimi olarak gören anlayışı”na dikkat çeker. Kuşatıcı bir ifade kullanacak olursak, bilimsellik ile uygulayıcılığın, olguculuk ile kısmî bir idealizmin iç içe geçtiği ahlâk sosyolojisi onun tüm sosyolojik çalışmalarının çekirdeğini oluşturmuştur.

Durkheim, çağdaş ekonomik yaşamın içinde bulunduğu “hukuksal ve ahlâkî kuralsızlıktan” rahatsızlık duyarak (Durkheim, 2006a: 21), maddi ilerlemenin (uygarlığın), zorunlu olarak, insanın mutluluğuna ve ahlâkî gelişimine katkıda bulunamayacağını hatırlatmıştır (Durkheim, 2006a: 387). Bu hatırlatmaları yaparken, ideolojik bir karamsarlığa sürüklenmemiş, olumsuzlukların modern yapı içinde düzeltilebileceğine dair inancını korumuştur (LaCapra, 1985: 185). Sosyolojiye ilgi duyma nedenlerinden biri, sosyolojide toplumun ahlâksal olarak yeniden inşasının kaynağını görmüş olmasıdır. Onun çalışmalarında “toplum” ve “ahlâkî kontrol” eşanlamlı hale gelmiştir (Marske, 1987: 2).

Durkheim sosyolojisi, “toplumsal olguların özleri [yapısı] gereği *ahlâkî* [normatif] olgular oldukları” (Giddens, 2003: 127) varsayımı üzerine kurulmuştur. Durkheim’a göre, insanlar arasında uzlaşma, karşılıklı özveri, dayanışma ve bağlılık duygusu gibi ahlâkî nitelikler olmadan toplum var olamaz. Toplumun hangi ahlâkî ilkeler etrafında bütünleşeceği ise koşullar tarafından belirlenir. Koşullar değişince toplumun ahlâkî öncelikleri değişebilir. Gerek inanç ortaklığına, gerekse işbirliğine dayalı olsun, “her toplum, ahlâkî bir birliktir” (Durkheim, 2006a: 269). Yapısı gereği ahlâkî bir olgu olan toplum, olduğu andan itibaren ahlâkî bir otoriteye dönüşür ve bireylerin toplumsal davranışları üzerinde normatif denetim kurar. Durkheim sosyolojisinde *toplumsal olgular, ahlâkî olgulardır* varsayımı, *toplumsal davranışlar dışsal zorlamaların ürünüdür* varsayımı ile desteklenmiştir. Toplum, ödüllendirme ve cezalandırma gibi yöntemler kullanarak bireylerin ahlâkî değerleri içselleştirmelerini; olmadı, bu değerlere –en azından- biçimsel olarak uyum sağlamalarını hedefler.

İçselleştirilmiş olan ahlâkî değerlerin işlevsizleştiği veya ahlâkî denetim sağlayan toplumsal mekanizmaların güç kaybettiği büyük dönüşüm anlarında toplumsal sorunlarda artış görülür. Sorunlardaki artış, toplumun yeni bir ahlâkî yapılanmaya yönelimini gerekli kılar.

Durkheim, toplumsal değişimin (modernleşme ve uygarlaşmanın) tersine çevrilemeyeceğini düşündüğünden, hem belli bir meslek çevresinde bulunan insanlar için bağlayıcı olan meslek ahlâkını hem de toplumun tüm fertlerinin uyması gereken genel ahlâkî iyileştirecek ilkeleri bularak, top-

lumsal yapıdaki olumsuzlukları gidermeyi amaçlamıştır. Bu amaç, onun sosyolojisinin derin bir felsefi içerik taşıdığını gösterir. Böylece yöntem olarak felsefeden ayırmaya çalıştığı bilimi, pratik amaçlarla, felsefeyle iç içe geçirmiş; sosyolojisini “pozitif temelli bir felsefe”yle tamamlamaya çalışmıştır. Bu onu, toplumları ve toplumsal kurumları titizlikle incelemekten hiçbir zaman alıkoymamış (Davy, 2006: 36; Cladis, 2003: 2), sadece -toplumsal sorunların çözümüne getirdiği önerilerde- sınırlarını katı biçimde çizdiği pozitivist metodolojinin dışına çıkarmıştır. Yaşadığı topluma ve insanlığa karşı duyduğu ahlâkî sorumluluk, zaman zaman ahlâkî olguları pozitif bilim yöntemiyle inceleme çabasına üstün gelmiştir.

Durkheim, ilk kitabı olan *Toplumsal İşbölümü*’nün önsözünde, çalışmasını [1893] “ahlâkî olguların pozitif bilim yöntemleriyle incelenmesi yolunda bir çaba” olarak takdim eder. Amacının, bilimselleştirilmiş yeni bir ahlâk ortaya koymak değil, ahlâkî olgusal olarak inceleme olduğunu belirterek, diğer çalışmaları ile gelişimini sağladığı, Türkiye’de de izleyicileri bulunan taraftar toplumcu ahlâk sosyolojisinin temellerini atar¹. Bilim adamlarının ve sosyologların, ahlâkî değer yargılarından bağımsız bir biçimde ele almalarını önerir (Durkheim, 2006a: 55). Olguların nesnel biçimde saptanması gerektiğini, ancak ahlâkî durum saptandıktan sonra, mevcut durumun iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunmanın bilim adamlığıyla çelişmeyeceğini düşünür. Onun ahlâk incelemelerinin amacı, toplumun sağlıklı ve patolojik durumlarını tespit etmektir. Nasıl insan organizması üzerinde çalışan tıp doktoru sağlıksız bir durumu teşhis ettikten sonra tedaviye başlıyorsa, sosyal bilimci de bilimsel yollarla toplumsal organizmada tespit ettiği patolojik durumları sağlığa kavuşturmaya çalışmalıdır. Bu ikinci boyut olmazsa, Durkheim (2006a: 56)’a göre, hiçbir bilimsel çalışma en küçük bir çabaya bile değmez. Tereddütsüz şu yargıya ulaşır: “Her şeyden önce yalnız bilimin yetkiyle saptayabileceği bir ahlâk sağlığı vardır”. Durkheim’ın burada idealist bir çizgiye yaklaştığı görülür. Bu ahlâk sağlığına hiçbir yerde tam olarak ulaşılamaz, ancak ona ulaşmaya çalışmak başlı başına bir ideal olmalıdır. Ahlâk sağlığı, toplumsal öğelerin birbiriyle uyumlu çalışmasının bir sonucudur. Bu da güçlü bir ahlâkî otoritenin varlığını gerektirmektedir. Bu otoritenin zayıflaması ya da işlevsizleşmesi toplumu anarşi ve parçalanmaya sürükler (Durkheim, 2006a: 57). Durkheim ahlâkî otoritenin akıl yoluyla kurulabileceğini ve toplumu

1 Durkheim’ın toplumcu ahlâk sosyolojisinin Türkiye’deki temsilcileri ve Türkiye’de ahlâk sosyolojisinin oluşumu için bkz. (Kılıç, 2007)

sağlığa ulaştıracak ahlâkî ilkelerin bireyler (felsefeci, bilim adamı, işletme- ci veya siyasetçi) tarafından önerilebileceğini düşündüğü ölçüde rasyona- list bir sosyolog olmaktadır (Swingewood, 1998: 137). Ahlâkî olgulardan hareketle sağlıklı bir toplumsal ahlâkın ilkelerini bulmaya çalıştığında -ki bu çeşitli değerler arasında tercihte bulunmak demektir- Durkheim, ahlâk sosyolojisinden ahlâk felsefesine kayar.

Onun ahlâk felsefesine ilgisinin ideolojik bir temeli vardır. Şöyle ki, 1870'lerden itibaren büyük bir toplumsal sarsıntının ardından Fransa'da kurulan III. Cumhuriyet'in meşruiyet gibi önemli bir sorunu olmuştur. Cumhuriyet'le birlikte meşruiyetin kaynağı Tanrı'dan halka geçmiş, va- tandaşlık bilinci devletin en büyük dayanağı haline gelmiştir. Siyasal rejim- in Fransızlarca kabul edilir hale gelmesi için, devletin vatandaşlar üye- rinde ahlâkî bir otoritesinin olması gerekmektedir. Monarşilerde ahlâkî otorite kiliseye aitti. Cumhuriyetçiler, monarşiye meşruiyetini sağlamış olan kiliseye güvenemediklerinden, başka bir alana yönelerek felsefe ve ahlâk eğitime önem verirler (Tiryakiyan, 1990: 206). Toplumların gide- rek dinlerin etkisinden uzaklaşarak aklın etkisi altına girmeye başlaması- nın (Fauconnet, 1923: 540) devlet okullarında, dinsel ahlâk yerine, bilimsel veriler üzerine kurulu akılcı-seküler bir ahlâk eğitimi verilmesi gibi yansı- maları olmuştur. Fransa'da da okul programlarında ahlâk eğitime geniş yer verildiği görülür (Durkheim, 2002: 3-4; 2007: 365). 1887'den itibaren eğitim reformu içinde etkin bir yer alan Durkheim, çağdaş Fransa'daki ahlâkî ödevleri belirleyecek olan bu seküler ahlâk eğitiminin geliştirilme- sine ve olgunlaştırılmasına büyük önem vermiştir. O ahlâkın sekülerleş- mesinin tarihsel bir süreç olduğunu düşünür.

Durkheim, bilimsel çalışmalarıyla, toplumsal karışıklığa son verilmesine ve toplumun ahlâkî açıdan yeniden örgütlenmesine katkı sağlayacağını düşünmüştür. Toplumu bir organizmaya benzeten Durkheim'a göre top- lum, kendine özgü (*sui generis*) bir düzen ürettiği sürece ona müdahale gereksiz ve yanlıştır; ancak, bu düzen üretilmediği veya yapısal düzen- sizlikler ortaya çıktığı zaman, sosyologların müdahale etmesi gereken bir "sosyal mühendislik" durumu ortaya çıkmış demektir.

Onun sosyolojiye ilgisi, mevcut sosyal krizlerin çözümüne katkıda bulun- ma (Davy, 2006: 12-3) veya bir çeşit "toplum mühendisliği" arzusundan kaynaklanır. Ancak bu arzuların sınırsız olduğu düşünülmemelidir. Durk- heim, zaman zaman, sosyoloğun bir siyaset adamı gibi davranmaması ge- rektiği uyarısını yapar. Sosyoloğun görevi belli bir kriz durumundan nasıl

çıkılacağını detaylarıyla anlatmak değil; geçmiş olaylardan hareketle bir açıklama yaparak, sağlıklı toplumun nasıl olacağına ilişkin birtakım genel ilkelere ulaşmaktır (Durkheim, 2006a: 45). Ötesi siyasetçilerin işidir.

Durkheim'ın toplum eksenli pozitivist yaklaşımı, onu sosyal sorunlara yaklaşırken muhafazakâr kılar. Ahlâkî, araştırılıp incelenmesi gereken bir olgu olarak gördüğü için, ahlâkî ilkelerin idealist biçimde, salt felsefe yoluyla tespit edilip uygulamaya konulmasını mümkün bulan devrimci yaklaşıma kuşkuyla bakmıştır. Ahlâkî “dünyanın genel düzenine bağlı, gerçekleşmiş olgular düzeni” olarak gördüğünden, ahlâkî kuralların isteğe bağlı değişimine karşı çıkar. İzlemiş olduğu ahlâk biliminin kendine “bilgece bir tutucu bakış” kazandırmış olmasıyla öğünür. Yapabileceklerinin sınırını belirler. Bir ahlâkî olgu, olması gerektiği gibi değilse (yani toplumsal bütünleşmeye katkı sağlamıyorsa) o zaman -sınırlı olmak kaydıyla- ahlâkî düzene müdahale edilebilir. Burada ahlâkî düzenin değiştirilmesi değil, ancak onun kimi bölümlerinin düzeltilmesi ve rayına oturtulması söz konusudur (Durkheim, 2006a: 58-9).

Ahlâk Toplumsal ve Tarihseldir

Ahlâkî toplum tarafından inşa edilmiş ve sosyal işlevi olan bir kurum olarak gören Durkheim, ahlâkın evrensel kurallarını ulaşmanın mümkün olamayacağını düşünür. Ona göre ahlâk, her bir toplum tipi içinde ortaya çıkan özel sorunları çözmek için geliştirilmiş davranış kuralları demetidir. Ahlâkın ve hakların doğasını tarih ve etnografya belirler (Cladis, 2003: 136). Toplumsal yapı ve toplumsal ilişkilerin değişimiyle ahlâk kuralları da değişir, işlevsizleşir ve yenileri ortaya çıkar. Ahlâk kurallarının “belli bir zamanda şöyle ya da böyle olmasının nedeni, o zamanlar insanların içinde yaşadıkları koşulların onun başka türlü olmasına olanak vermesinden dolayıdır” diyen Durkheim'ın (2006a: 56), “kanunlar, olayların özelliğinden doğan zorunlu bağlardır” diyen Montesquieu (1998: 49) ile aynı düşündüğü görülür.

Durkheim'ın doğal hukuka ve buna bağlı olarak evrensel insan hakları kavramına ilgi duymamasının nedeni, sosyal olgulara toplum merkezli bakan ve farklı toplum tiplerinin farklı değer yargıları ile davranış kurallarını ortaya çıkardığını kabul eden pozitivist bir sosyal bilimci olmasıdır. O tarihe metafizik/evrimci kavramlarla yaklaşmaz ve aydınlanma filozoflarının ve doğal hukukçuların sahip olduğu “ahlâkî ilerleme” anlayışını benimsemez.

Ona göre, her toplum ahlâklıdır ve öyle olmak zorundadır. Örneğin modern toplumların ahlâkî ilkelerinin Romalılarda bulunmayışı, evrim basamaklarındaki farklılıkların değil, her iki toplumun doğasındaki farklılıkların göstergesidir (Durkheim, 2006a: 56; 2007: 367). Modern dünyada bazı ahlâk kurallarının evrensel bir nitelik taşıması ise ulus ötesi toplumsal ilişkilerin ortaya çıkmasının bir göstergesidir. Zira ahlâkî denetimden yoksun düzenli bir sosyal ilişki kurmak mümkün değildir. Evrensel ahlâk, felsefi aydınlanmanın veya bir zihniyet değişiminin sonucu değil, toplumların genişlemesinin ve toplumlar arası alışverişin yoğunlaşmasının sonucudur.

Durkheim, bireyi temel alan ve bireyin aklını yücelten doğal hukuk anlayışını benimsemese de, modern (organik) toplumlarda bireyciliğin güçlendiğini kabul eder. Bireyin güçlenmesi, bireyin toplum karşısında konumlanmasını gerektirmez. Toplumsal yapıdaki değişim bireyin farklılaşma ve özgürleşmesini teşvik etmektedir. Ancak bu, genel çerçevesini yine toplumun çizdiği bir özgürleşme ve farklılaşmadır.

Modern toplumlarda ahlâk kurallarının birey merkezli kurulması ya da “ahlâkî bireycilik”, ahlâkî buyrukların salt bireysel akıldan çıktığını çağrıştırmamalıdır. Durkheim sosyolojisinde birey kendi başına bir anlam ifade etmez. Birey, toplumun bir ürünüdür. Toplum varsa, birey vardır. Birey topluma oranla tali olduğu için, ahlâkî otoritenin kaynağı olamaz. Bu otoritenin kaynağı *Tanrı* ya da *toplumdur* (Kösemihal, 1971: 189). Birey ancak aşkın bir otoritenin buyruğuna düzenli olarak uyum sağlayabilir (Ginsberg, 1951: 213). *Geleneksel (mekanik dayanışmalı) toplumlarda* dinsel inanç toplumsal yaşamın tamamını düzenlediği için, ahlâkî otoritenin kaynağı Tanrı’dır. *Modern (organik dayanışmalı) toplumlarda* dinsel inançların zayıflamasıyla, ahlâkî otoriteye toplumdan başka kaynaklık yapacak güç kalmamıştır.

Durkheim sosyolojisinde modern toplumların ahlâkî kontrol sorununa getirilen çözüm önerilerini değerlendirebilmek için, öncelikle, Durkheim’ın mekanik dayanışmalı ve organik dayanılmalı toplumlarda ahlâkî durum üzerine tespitlerine daha detaylı olarak göz atmak yararlı olacaktır.

Mekanik Dayanışmalı Toplumlarda Ahlâk Ve Kolektif Bilinç

Durkheim’a göre, ahlâkın ve toplumsal yaşamın iki temeli vardır: *kolektif bilinç* ve *toplumsal işbölümü*. Onun sosyolojisinde kolektif bilinç ve toplum-

sal işbölümü olgularından hareketle ideal toplum tipleri kurulur. Bu iki olgu, her toplumda az ya da çok görülebilir. Ancak bu olgulara her bir toplumda eşit ölçülerde rastlanmaz (Durkheim, 2006a: 189). Toplumsal yaşamın belirleyici olgusu, geleneksel toplumlarda *kolektif bilinç*, modern toplumlarda ise *toplumsal işbölümüdür* (Durkheim, 2006a: 267).

Kolektif bilinç, bireyi toplumsallaştırır ve aynılaştırır. İnsanlarda bireysel niteliklerin gelişimine izin vermez. Kolektif bilinç, baskıcı önlemleriyle insanlara korku salarak, aynı inanç ve davranışları onlara dayatır. İnsanların inanç ve davranışlarındaki benzerlik ne kadar yüksek olursa, toplumsal yaşam ve ahlâk o oranda dinsel görünüm alır; ekonomik kurumlar da o oranda komünizme yaklaşır (Durkheim, 2006a: 267). İşbölümünün gelişmediği (mekanik dayanışmanın hâkim olduğu) toplumlarda ahlâkın ve dinin en yüce amacı, toplumsal birliği korumaktır. Ekonomide ise kolektif mülkiyet ve paylaşımcılık ilkesi hâkimdir. Geleneksel toplulukların dinsel niteliği, bu topluluklarda dinin aynı zamanda ahlâka kaynaklık etmesini de sağlamıştır. Bu nedenle, geleneksel toplumlarda ahlâk eğitimi dinsel bir biçim almıştır (Durkheim, 2006a: 35). Mekanik dayanışmalı toplumlarda hukuk cezalandırıcı niteliktedir. Suç, kolektif bilince karşı işlendiği düşünülür. Bu nedenle, suç eylemine verilen ceza da kolektif bilinci rahatlatmaya yönelik olmalıdır. Bu toplumlarda ahlâkî denetim toplumun tamamı tarafından gerçekleştirilir. Küçük topluluklarda yaşanıldığı ve her an tanıdık insanlarla birlikte bulunduğu için, ahlâkî denetimden kaçmak mümkün değildir (Durkheim, 2006a: 333).

Mekanik dayanışmalı toplumlarda ahlâkî kontrol, kolektif bilinç tarafından sağlanır. Bireyselliğin ve işbölümünün gelişmemiş olması, toplulukların küçük ölçekli olması, entelektüel ve ahlâkî tek biçimlilik, farklılaşmanın önlenmesi, ekonomik etkinliklerin ortaklaşa gerçekleştirilmesi, ortak mülkiyet, toplumsal ilişkilerin basitliği mekanik dayanışmalı toplumların genel nitelikleridir (Durkheim, 2005: 22). Bu toplumlarda kolektif bilinç bireysel bilinci kuşatmıştır.

Kolektif bilinç Durkheim'a göre, "bir toplumu oluşturan üyelerin ortalamasında yaşayan inanç ve duyguların tümü", diğer bir ifadeyle "toplumun ruhsal tipi"dir ve bu bilinç "kendine özgü bir yaşamı olan belli bir dizge oluşturur". Bireylerde ortaya çıkmasına rağmen, kolektif bilinç bireysel bilinçlerden farklı bir şeydir. Kolektif bilinç, toplumun tamamına yayılmıştır; devlet veya din gibi belli bir toplumsal organ tarafından temsil edilmez, kuşaktan kuşağa aktarıldığından göreceli bir sürekliliği vardır

ve toplumun her tarafında aynı etkiye sahiptir. Kolektif bilinci inciten her türlü inanç ve eylem, cezalandırılır. Durkheim'a göre, suçu belirleyen kolektif bilinçtir.

Evrensel/ değişmez bir suç ölçütü yoktur. Bir eylem suç olduğu için yasaklanıp, kınanmaz. Aksine bir eylem kolektif bilinci incittiği için kınanır ve suç kabul edilir. Kolektif bilincin niteliği değişince, toplumun suç saydığı şeyler de değişir. Suç, yalnızca çıkarların zarar görmesinin değil, aşkın bir manevi güç olan topluma saldırının ifadesidir. Bireyin üzerindeki tek manevi güç toplumdur (Durkheim, 2006a: 111). Din ve devlet ise toplumun manevi gücünün türevleri; kolektif bilincin simgeleridir. Tanrı da, toplumu temsil eden kolektif bir varlıktır. Dinin ve devletin temel işlevleri ortak inanç, gelenek ve adetlere uyumu sağlamak; diğer bir ifadeyle kolektif bilinci korumaktır. Din ve siyaset kurumuna yönelik suçları ağır biçimde cezalandırılma nedeni de budur. Kolektif bilincin güçlü olduğu geleneksel toplumlarda, bireye yönelik saldırılar, kamuoyunu kolay kolay harekete geçiremez (Durkheim, 2006a: 114-5; 2006b: 167).

Organik Dayanışmalı Toplumlarda Ahlâk ve İşbölümü

Durkheim (2006a: 329-326)'a göre, *kolektif bilinç* insanlara birbirlerine benzemeleri yönünde baskı yaparken, *toplumsal işbölümü* insanları birbirinden farklılaştırarak, bireyselleşmeye zorlar. İşbölümü geliştikçe kolektif bilinç zayıflar ve belirsizleşir. Kolektif bilinç, tarihsel süreç içinde zayıflamakla kalmaz, ayrıca evrim de geçirir. Farklı kültürel kökenlere sahip insanlar, ancak genel nitelikli ilkeler etrafında birleşebilir. Toplumsal ilişkiler daha geniş bir coğrafyaya yayılmaya ve farklı kökenlere sahip insanları birleştirmeye başlayınca kolektif bilinç her türlü yerel farklılıkların üzerine çıkarak "soyut" hale gelir. Din ve ahlâk kuralları da evrenselleşmeye başlar. Toplumların büyümesi, dinlerin evrimleşmesine yol açar; bu totemizmden tek tanrılı dinlere doğru bir evrimdir. Belli bir kabilenin kolektif bilincinin sembolü olan totem, geniş toplumlarda insanları manevi olarak kendine bağlama kapasitesine sahip değildir. Bu nedenle tanrılar, maddi yaşamın dışında simgeselleştirilir. İnsanlığın tamamına yönelen bir dinin tanrısı bir klanın ya da bir kentin tanrısından daha soyut olmak zorundadır.

Kolektif bilincin soyut/evrensel ilkelere ulaşması, onun giderek rasyonelleştiğini gösterir. Durkheim bu rasyonelleşmeyi sınırsız olarak düşünmez. Çünkü toplum belli bir kuşağın tasarımı değil, önceki kuşakların bir kalıtı

ve geleneğin bir ürünüdür. Kolektif bilinç çok yavaş oluşur ve çok yavaş değişir. Kolektif bilinç, geçmişten gelen hemen her şeye saygı gösterilmesini talep eder. Kolektif bilincin etkisi, büyük ölçüde geleneğin etkisinden meydana gelmektedir. İşbölümünün yaygınlaşması, geleneğin kolektif bilinci belirleyici etkisinde zayıflamaya neden olur (Durkheim, 2006a: 338). Kolektif bilinç bireysel bilinçlerden daha yavaş ilerler. Kolektif bilinç ile bireysel bilinçler arasındaki mesafenin açılması ortak tipin belirginliğini yitirmesine ve ahlâkî otoritenin zayıflamasına yol açar (Durkheim, 2006a: 209). Böylece, hızlı değişim anlarında toplumsal değer yargıları ve davranış kuralları bireylerin beklentilerini karşılamakta yetersiz kalarak, anomi/kuralsızlık durumu ortaya çıkabilir. Kuralsızlık (anomi), birey ile kolektif bilinç arasındaki “ahlâkî sözleşme”nin zayıflamasını ve sosyal kurumların düzensizleşmesini ya da normsuzlaşmasının ifade eder (Mawson, 1970: 301).

Toplumsal işbölümünün gelişmesiyle yeni bir toplum tipi (organik dayanışmalı toplum) ortaya çıkar. İşbölümü, bir toplum yasasını olduğu kadar, bir ahlâk yasasını da içerir. İşbölümüne dayalı toplumlarda insan farklılaşıp, bireyselleşir. Her bir bireyin kendine özgü nitelikleri ve toplumda yerine getirdiği özel bir işlevi vardır. İleri işbölümü, bireylerin belli bir alanda uzmanlaşmasını gerektirmiştir. Uzmanlaşan insan, ihtiyaçlarının karşılanması için başkalarına daha fazla ihtiyaç duyar. Bireyselliğin güçlenmesi, bireyi toplumdan koparmaz, aksine bireyi topluma daha bağımlı hale getirir. Bireysel farklılıkların gelişmesi ve bireyin belli bir alanda uzmanlaşması sosyo-ekonomik ilerlemeye imkân verdiği için, bireyselleşme olgusu toplum tarafından teşvik edilir. Toplum, kalkınmaya verdiği önem ölçüsünde, bireyciliği teşvik eder. Böylece organik toplumlarda “birey kutsallaşır”. Modern toplumlarda ahlâkın en genel amacının, bireyin çıkarlarını korumaya ve kişi haklarını geliştirmeye yönelik olması bundandır. Bireyin kutsallaşması, ahlâkî eylemde tanrının çıkarlarının değil, bireyin çıkarlarının gözetilmesini gerektirir (Durkheim, 2002: 7). Durkheim’a göre tanrı, toplumun soyutlaşmış hali veya sembolik temsilidir. Bu açıdan, ahlâkî eylemin ölçütünün tanrının çıkarlarından bireyin çıkarlarına doğru evrilmesi kolektif bilincin zayıflamasıyla aynı anlama gelir. Tanrı ne kadar güçlü olursa toplumsal ahlâkın da o kadar güçlü olacağını düşünen Durkheim, modern toplumlarda seküler ritüeller yoluyla ulusal kolektif bilinci ve kutsallığı yeniden inşa etme arayışlarına yönelir (Etzioni, 2000: 47-52).

Durkheim (2002: 10)'a göre ahlâk, dinden beslensin veya beslenmesin kutsaldır. Geleneksel toplumlarda din ahlâka kaynaklık etmekte idi; bu nedenle ahlâkın kutsallığı oldukça açıktı. Modern toplumlarda din ahlâkî bir referans olmaktan uzaklaşsa da, ahlâk kutsal niteliğini devam ettirir. Ahlâkî değerler, bunlara karşı saygılı olmayanlardan korunmaya devam eder. “Ahlâk alanı da din gibi kutsal bir alandır” (Durkheim, 2007: 370). Seküler ahlâk tanrının değil, toplumun ve bireyin yararlarını gözetir; onların çıkarlarını dokunulmaz kılmakla da “kutsal” bir nitelik kazanır. Durkheim (2007: 371), ahlâkî aklileştirirken, onun “kutsal sıfatı” göz ardı edilirse, bireylere yapılan ahlâkî telkinin başarısız olacağı yönünde uyarıda bulunur.

Organik dayanışmalı toplumlarda hukuk cezalandırıcı olmaktan çok telafi edicidir. Burada suç, kolektif bilince karşı işlenmiş olmaktan çok, bireyin haklarına karşı işlenmiştir. Bireysel kayıpların karşılanmasıyla adalet sağlanmış olur. Durkheim'a göre, modern toplumlarda işbölümü, ahlâkî bir kural olarak kabul görür. Toplumsal işbölümü ahlâkî bir “ödev” telakki edilir ve bu ödevi yerine getirmeyenler (cezalandırılmasa bile) kınanır. Herkesin belli bir alanda uzmanlaşması beklenir. Burada bireyler kendi vicdanlarından yükselen şu sese kulak vermek zorundadır: “Kendini, belli bir işi yararlı biçimde yapacak duruma getir” (Durkheim, 2006a: 67). Belli bir işte uzmanlaşma, bireyin topluma karşı ödevlerini yerine getirmesini ve dolayısıyla bir doyuma ulaşmasını sağlar. Toplumsal işbölümünün getirdiği ahlâk anlayışı, topluma faydalı olan her işi kutsal kabul eder. Toplum için, her bir meslek eşit derecede kutsaldır. Bu nedenle birey hangi mesleği icra ederse etsin, topluma hizmet etmenin doyumuna ulaşır. Buradaki toplumcu bakıştan hareketle, Durkheim'ın klasik kast sistemi savunmaya yakınlaştığı düşünülebilir, ancak Durkheim aynı zamanda toplumsal hareketliliği ve fırsat eşitliğini teşvik eden bireyci bir bakışa da sahiptir (Lehmann, 1995: 583). Buradaki çelişki, Durkheim'ın toplumsal tabakalaşma anlayışının liyakat sistemine uygun olduğunun hatırlatılmasıyla giderilebilir.

Durkheim, işbölümünün gelişimini bireyler arasında “dayanışma duygusu uyandırma” özelliğine bağlar. İşbölümü nasıl ortaya çıkarsa çıksın “dost toplulukları”nı yaratır (Durkheim, 2006a: 83). İşbölümünde amaç, liberal iktisatçıların savunduğu gibi bireylerin verimliliğini artırmak değil, “onları dayanışma içine sokmaktır”. İşbölümünün ortaya çıkışı ve gelişimi yeni toplum tiplerinin ortaya çıkmasını olanaklı kılar. İşbölümünün amacı, kendine özgü bir toplumsal ve ahlâkî düzeni kurmaktır (Durkheim, 2006a: 87-9).

Durkheim, toplumsal verimliliği artırma, toplumda düşünsel ve maddi kalkınmayı sağlama ve uygarlığı geliştirme gibi sonuçları olmasına rağmen, bu yararların “ahlâkî yaşama hemen tümünden yabancı” olduğunu belirtir. Sanayi bir takım ihtiyaçları karşılıyor olsa da bunların hiç biri ahlâkî değildir. Büyük sanayi merkezlerinde suç ve intihar oranının yükselişini gözlemleyen Durkheim, “uygarlığın ahlâkî olguları ayırt etmeye yarayacak dış özellikleri sergilemediği” kanaatine varır. Ekonomik kalkınma ve uygarlığın gelişimi ile suçların ve intiharların artışı arasındaki doğrusal ilişkiye dikkat çekerek, ulusların ahlâkî bilincinin öncelikli tercihinin *ekonomik kalkınma* değil, *adalet* olması gerektiğini savunur (Durkheim, 2006a: 76-7). Ona göre kalkınmaya öncelik verilmesi, toplumsal ahlâkî bilince karşı duyarsızlığın bir göstergesidir.

Modern toplumlarda ekonomi ile ahlâk ayrılmıştır. Durkheim’a göre bu ayrışma, ekonomi (sanayi ve ticaret) alanında kuralsızlığı hâkim kılar. 19. yüzyıl boyunca gerçekleşen ekonomik kalkınmanın, çalışma hayatını ahlâkî düzenlemelerin dışında tutmakla sağlanabildiğini belirtir. Bu dönemde, dinin çalışma hayatını düzenleyici otoritesi reddedilmiş ve yerine başka bir otorite de geçmemiştir. Devlet ekonomik hayatı düzenlemek yerine, ekonomik güçlerin hizmetçiliğine soyunmuştur. Acımasız hızlı ilerleme/kalkınma doktrini, bir inanç haline gelmiştir. Kalkınma, ekonomik etkinliklerin başlıca amacı haline gelince, anomi (kuralsızlık) normal kabul edilmiştir. Yönelinen kalkınma hedefi ise, ulaşılma kapasitesinin çok ötesinde olduğu için, hiç kimse tatmin olamamakta ve herkes her türlü sınırlandırmadan nefret etmektedir (Durkheim, 1986: 237-240). Ekonomik hayatın ahlâkî kurallardan bağımsızlaşması, bireyleri kendi arzularının ardında koşmaya ve kendi kaderleriyle baş başa kalmaya yöneltmiş; bu süreçte Avrupa’da intihar ve suç oranları artmıştır (Durkheim, 1986: 217).

Durkheim’a göre modern/sanayi toplumları bir “ahlâkî çöküş” içindedir. Tüm 19. yüzyıl Avrupa sosyal hayatına bir çeşit anomi/kuralsızlık durumu hâkim olmuştur (Mawson, 1970: 301). Artık ekonomik davranış ahlâkî normlar değil, bireysel çıkarlar yönlendirmektedir. Bu da daha güçlü olanın zayıf olanı ezmesiyle veya kendine bağımlı kılmasıyla sonuçlanmaktadır. Burada toplumsal ilişkiler için gerekli olan uzlaşmadan söz edilemez. Durkheim (2006a: 21-7)’a göre, güce dayalı doğa yasası, daha yüce bir yasa tarafından kontrol altına alınamaz ise bu hastalıklı durumu sona erdirmek mümkün olamayacaktır.

Ahlâk temelinde değil de *güç* temelinde gerçekleştiği için, işbölümü, anormal bir hal almıştır. Endüstriyel krizlerin kronikleşmesi, işin çalışanlara yabancılaşması, gemlenmemiş bir ekonomik bencilliğin yaygınlaşması, fırsat eşitsizliği ve işçi ile işveren arasında düşmanlığın yükselişi, ahlâkî çöküşün açık belirtileridir. Geleneksel ahlâk ilkeleri, bu kuralsızlığı sona erdirecek güçten yoksundur (Emirbayer, 2003: 19). Sosyal ve ekonomik hayatın yeni bir ahlâkî düzene kavuşturulması gerekmektedir (Marske, 1987: 2). Bireysel hareketlilik ve fırsat eşitliği, Durkheim'ın yeni ahlâk düzeninde önemseydiği iki ilkedir (Lehmann, 1995: 580). Yapılması gereken, kurumlar arasında uyum ve bireyler arasında biçimsel eşitlik sağlayacak bir adalet anlayışını canlandırmaktır (Durkheim, 2006a: 464).

Durkheim, yeni ahlâk düzeninin, *meslek ahlâkının* canlandırılması ve düzenleyici otorite haline gelmesiyle sağlanabileceğini savunur. Çünkü artık bireyler günlük yaşamlarının çok önemli bir bölümünü ahlâkî kontrolü sağlayan, aile, mahalle, akrabalık gibi topluluklar içinde değil, ahlâkî kontrolün bulunmadığı sanayi ve ticaret ortamlarında geçirmektedir. İnsanların meslek arkadaşlarıyla geçirdiği süre, aile fertleriyle geçirdiği süreden çok fazladır. Bu durum, ailenin ve diğer toplulukların ahlâkî kontrol yeteneğini zayıflatır. Ekonomik ilişkiler ise ahlâkî ilkelerle düzenlenmemektedir (Durkheim, 1986: 368; 2006a: 38). Ekonomi alanının ahlâkî kontrolün dışında kalması, genel ahlâkî ve topluma karşı "ödev duygusu"nu da zayıflatmaktadır. Durkheim'a göre, bu ahlâkî çöküşün nedeni işbölümü değil, sanayi toplumlarında toplumsal işlevlerin kendi aralarında bir denge kuramamış olmasıdır. Bu dengenin sağlanması, Durkheim sosyolojisinin temel sorunudur. Toplumsal işlevlerin birbirine bağımlı ve uyumlu olması, maddi ve manevi yönden bireylerden üstün olan bir gücün (ona göre bu güç ancak kurulu bir toplumda bulunabilir) düzenleyici, disiplin sağlayıcı kurallar koymasına bağlıdır. Toplum, bireysel çıkar çatışmaları arasında hakemlik yapabilecek manevi bir kişiliğe sahiptir. Çünkü toplum, hem bireylerin tümünün oluşturduğu hem de bireysel kişiliklerin üzerinde bir güçtür. Toplum, kural koymakla bireyler arasındaki çatışmayı önlemenin ötesinde kendi düzenini ve devamlılığını da sağlamış olur. Hukuksal ya da ahlâksal bir düzenleme, temelde, yalnız toplumun duyabileceği bir gereksinimdir (Durkheim, 2006a: 24-5).

Bazı sosyologlar ahlâkî denetimin sadece küçük topluluklar içinde gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Durkheim'a göre de topluluk güçlü bir ahlâkî denetim sağlar (Ginsberg, 1951: 215). Ne var ki toplumların büyü-

mesi ve yoğunlaşmasıyla hiçbir birey hayatının tamamını ya da büyük bir bölümünü tek bir topluluk içinde geçiremez. Bu nedenle, toplulukların ahlâkî otorite olma özelliği zaafa uğrar. LaCapra (1985: 85) Durkheim'ın "organik dayanışma" kavramının modern hayatta topluluk belirtilerinin yerinin olmayışını imlediğini belirtir. Bize göre bu tespit yanlıştır. Durkheim organik dayanışmalı toplumların gelişmesiyle, toplulukların birey üzerindeki gücünün değiştiğini belirtmiştir. Bu değişim, toplulukların ortadan kalkmasından değil, bireyin topluluklarla geçirdiği sürenin giderek kısalmasından kaynaklanır. Ayrıca Durkheim, büyük bürokratik yapısından ve bireyle arasındaki mesafenin uzaklığından dolayı, modern toplumlarda kolektif bilinci temsil eden devletin bireyleri ahlâkî yönden kontrol etmede yetersiz kaldığına inanır. Bu inanç onu, geleneksel toplumların meslek cemaatleri olan *loncaları* modern toplumlarda *korporasyon* adı altında yeniden canlandırma arayışına yöneltmiştir. Durkheim'ın korporasyon savunusunun hem ahlâkî ve hem de siyasal boyutları vardır. Bu savununun ahlâkî boyutu, aşağıda daha detaylı olarak göreceğimiz gibi -Durkheim bunu açıkça belirtmese de- bir çeşit topluluk savunusudur (Marske, 1987: 12).

Meslek Örgütlerinin (Korporasyonların) Ahlâkî İşlevi

Ahlâkî kontrol, insanların birbirini tanıması ve yakın ilişki içinde olmasıyla sağlanır. Diğer bir ifadeyle, etkin bir ahlâkî kontrol, sınırlı topluluklar içinde mümkündür. Toplumlar büyüdüğü zaman toplumun ve devletin ahlâkî kontrolü gerçekleştirme kapasitesi zayıflar. Çağdaş toplumlarda devlet ile birey arasındaki mesafenin uzaklığı, devletin birey üzerinde sürekli ve etkin bir ahlâkî kontrol sağlamasını olanaksızlaştırır (Durkheim, 1986: 364). Ayrıca mesleki uzmanlaşmanın ilerlemesi, bu alanlarda devletin rasyonel düzenlemeler yapabilmesini de zorlaştırmaktadır (Durkheim, 1986: 371; 2006a: 26). Bunun için Durkheim, modern toplumlarda ahlâkî kontrolü sağlayacak sınırlı bir yapı arar. Ona göre, meslek örgütleri ahlâkî hayatın merkezi olabilir (Cladis, 2003: 148). Geleneksel topluluklar modern toplumlarda dağılma sürecine girdiği için, meslek örgütleri dışında rasyonel bir düzenleyici güç kalmamış gibidir. Durkheim'a bu noktada geçmişin *lonca* teşkilatları ilham verir. Bu teşkilatların mesleki olduğu kadar, ahlâkî ve dinsel işlevleri de bulunur. Her lonca bir dinsel cemaat niteliği taşır (Durkheim, 2006a: 35; Arslan, 2007: 415). Teşkilata bağlı her bir üye bir "aile"nin ferdi gibidir. Üyeler arasında "kardeşlik" ilişkileri

vardır (Durkheim, 2006a: 32-3). Loncalarda ekonomik faaliyetler, “kar” güdüsüyle değil “ödev” anlayışıyla yürütülmektedir.

Durkheim’a göre, loncaların eskiden karşıladığı gereksinimler bugün de varlığını devam ettirmektedir. Bu nedenle, sanayi toplumlarında meslek örgütlerini vazgeçilmez kılan, onların ekonomik özellikleri değil, ahlâkî işlevleridir (Durkheim, 2006a: 31; 2006b: 76). Meslek örgütleri (*korporasyonlar*), hem kendi üyeleri üzerinde ahlâkî bir kontrol sayılabilecek hem de meslek alanı için gerekli etik kuralları belirleyebilecek güç ve kapasiteye sahiptir (Durkheim, 2006a: 26). Loncalarda ve meslek örgütlerinde, ortak çıkarların her zaman özel çıkarlardan öncelikli olması, Durkheim’a göre, bunların ahlâkî bir işlevinin bulunduğu gösterir. Ahlâk, kişisel özveri gerektirir. Lonca sisteminde, hizmetçi (çırak) efendisinin (ustanın) keyfi kararlarına karşı korunmaktaydı. Efendi ile hizmetçi arasındaki ve yükümlülükler karşılıklıydı. Alıcı ile satıcı arasındaki ilişkiler ise bir düzene bağlandığı için kimsenin kimseyi aldatması söz konusu olamıyordu. Kısaca meslek hak ve ödevlerinin lonca tarafından belirlenmesi, bireylerin keyfi davranışlarını sınırlamaktaydı (Arslan, 2007: 419). Ne var ki, meslek örgütleri değişimlere ayak uyduramadığı için zamanla önemini kaybetmiştir. Bu durum, Durkheim (2006a: 34-5)’a göre, “onu düzeltmek için bir neden olabilir, yoksa artık hiç işe yaramayacağını öne sürüp yıkmak için değil” dir.

Durkheim’a göre, insanların kendilerini aşmaları, kendi iradeleriyle değil, ancak kendilerinden üstün bir gücün zorlamasıyla mümkündür. İnsanlar sadece ortak çıkarlarını korumak için bir araya gelmezler. Her birleşme arayışı aynı zamanda ortaklaşa bir ahlâkî yaşam arayışıdır. Bu durum aile için olduğu kadar, meslek örgütleri için de doğrudur (Durkheim, 2006a: 36). Geleneksel toplumlarda aile, bireylerin ahlâkî gelişimini ve denetimini başarıyla yürütmüştür (Durkheim, 1986: 368). Sanayi toplumlarında işbölümünün sürekli gelişimi ailenin ahlâkî işlevini zayıflatır. Çağdaş aile kurumu, bir sürekliliğe sahip değildir ve her yeni kuşakla birlikte dağılır. Ayrıca bireylerin günlük yaşamlarının çok önemli bir kısmını aileden uzakta geçirmesi ailenin ahlâkî denetiminde bir boşluk oluşturur. Durkheim (2006a: 38-9), bu boşluğun, bir bakıma ailenin mirasçısı olan, meslek örgütleri tarafından doldurulabileceğini düşünür. Bunun gerçekleşmesi, çağdaş meslek örgütlerinin geçmişin loncalarında mevcut olan meslek ahlâkını ortaya çıkarmalarına ve devam ettirmelerine bağlıdır.

Kapitalist toplumlarda işçi ve işveren arasındaki yıkıcı çatışmanın sona erdirilmesi, Durkheim'ın meslek örgütlerinden beklediği önemli yararlar arasında yer alır. Meslek örgütlerinde aynı meslek alanındaki işçi ve işverenler bir arada bulunacağı için, burada belirlenen kuralların tek bir sınıfın çıkarına göre belirlenmesi mümkün değildir. Meslek kuralları, çalışanların ve işverenlerin çıkarlarının yanı sıra toplumun genel çıkarlarını düşünerek belirleneceğinden, her bir meslek alanına çatışma değil, uzlaşma hâkim olacaktır. Durkheim'a göre işçi ve işveren sendikaları arasındaki güce dayalı pazarlığın hiçbir ahlâkî değeri yoktur. Bu nedenle onun korporasyon biçiminde örgütlenme arayışı, çalışma hayatının sorunları üzerine, sosyalist hareketten farklı ve o harekete karşıt bir çözüm arayışıdır. Sosyalist hareket sınıflar arası çatışmayı önlenemez görmekte ve işçi sınıfını (kendileri için ve kendi aralarında) dayanışmaya çağırmaktadır. Durkheim ise belli bir mesleğe ait olan tüm sınıfları meslek örgütlerinde dayanışmaya çağırarak, sosyalistlerin çok önem verdiği dayanışma ilkesine başka anlam kazandırmakta, böylece sosyalist hareketin yanlışlarını ve gereksizliğini kanıtlamaya çalışmaktadır (Giddens, 2002: 99).

Durkheim, sınıf çatışmasını önemli bir toplumsal sorun olarak görmüş ve ekonomik sınıfları meslek örgütleri içinde bir araya getirerek sınıfsal bencilliği yok etmeye çalışmıştır. Ancak meslek örgütleri de farklı bir bencillik türü ortaya çıkarabilir. Pareto (2005: 77)'nin ifade ettiği gibi, yüksek kazanç sağlanan alanlarda meslek örgütleri üyelerinin kazançlarının devamlılığını sağlamak için, bu mesleklere girişi sınırlandırarak "kapalı kastlar oluştururlar". Meslek örgütlerinin, mesleki bencillik olarak adlandırabileceğimiz, mesleğin statüsünü korumaya veya yükseltmeye yönelik çabaları ekonomik alanda farklı bir ahlâk sorununa ve farklı bir çatışmaya neden olabilir. Durkheim'ın çalışmalarında bu sorunlar üzerinde durulmamış olması, *lonca romantizmi*'nin doğal bir sonucudur.

Meslek Örgütlerinin (Korporasyonların) Siyasal İşlevi

Durkheim'ın korporasyonlara duyduğu ilginin bir başka nedeni ise çağdaş temsili demokrasilerde devlet ile birey arasında aracı kurumların yokluğudur. Aracı kurumlar devletin bireyler üzerinde baskısını azaltır ve bireyin özgürleşmesine katkıda bulunur (Emirbayer, 2003: 18). Ona göre, demokratik sistemlerde devlet ile birey arasında iki aracı kurum var olabilir: Yerel yönetim örgütleri (belediyeler) ve meslek örgütleri. Ancak bu iki aracı kurumdan en işlevsel olanı meslek örgütleridir. O yerel idari böl-

gelerin önemini yitirdiğini, bu nedenle de meslek örgütlerinin hem siyasal temsilin hem de toplumsal örgütlenmenin temellerini oluşturmaya aday olduğunu düşünür (Durkheim, 2006b: 151). Meslek örgütlerinin siyasal temsilin ve toplumsal örgütlenmenin temeli haline gelmesi, bu örgütlerin “birer kamusal kurum” olmasını gerektirir. Meslek ahlâkının ve hukukunun gelişmesi, meslek derneklerinin kamusal bir sorumluluk çerçevesinde yeniden örgütlenmesiyle mümkün olacaktır (Durkheim, 2006a: 27).

Ortaçağ Avrupa kentlerinde yöneticilerin ve yargıçların meslek loncaları tarafından seçildiği “Lonca demokrasisi”, Durkheim’ın “korporatif demokrasi” anlayışına model oluşturur. Durkheim’ın korporasyonları siyasal örgütlenmenin temeli olarak düşünmesi şu varsayımların bir sonucudur:

- a) Devlet-birey ilişkisine aracılık edecek kurumlar gereklidir (Durkheim, 2006b: 151).
- b) Meslek örgütleri toplumsal yaşamda giderek daha merkezi bir yer almaktadır.
- c) Yerel siyaset giderek zayıflamaktadır.
- d) Bireylerin uzağında olan devletin ahlâkî kontrol ve sosyalleşmeyi gerçekleştirme yeteneği yoktur (Durkheim, 2006a: 49-50).

Mesleki etkinliklerin yerel birimlerin boyutlarını aşması, Durkheim sosyolojisinde, eski toplumsal yapının en önemli çöküş nedeni olarak belirlenmiştir. Bu süreçte köy, kasaba ve il gibi yerel düzeydeki siyasal örgütlenmeler giderek etkisini kaybeder. İnsanları ulusa ve büyük topluma bağlayan bağlar kuvvetlendikçe, yerel yönetimlere bağlayan bağlar zayıflar. Artık, coğrafi bölünmelerin, bireylerde derin duygular uyandırması mümkün olmaz. “Taşralılık anlayışı”, bir daha geri dönmek üzere yok olur ve “doğum-yeri yurtseverliği”, çağdışı hale gelir (Durkheim, 2006a: 50).

Durkheim, geleneksel yerel siyasal birimlerin ve geleneksel toplulukların zayıflamasının atomlaşmış birey ile aşırı büyümüş devlet arasındaki mesafeyi çoğalttığını düşünür. Bu durum, ona göre, sosyolojik bir çarpıklığın ifadesidir. Bireylere uzak ve onlara dışsal olan devlet, ortaklaşa etkinliklerin gerçekleşmesine ve bireylerin sosyalleşmesine katkıda bulunamamaktadır. Bu çarpık durum ulusların varlığını tehlikeye düşürür. Bundan kurtulmak için birey ile devlet arasında aracılık yapacak ve bireyleri “toplumsal yaşamın coşkun akışına katacak ölçüde onlara yakın bir ikincil kü-

melerin bulunması” yani korporasyonların siyasal bir nitelik kazanması gereklidir (Durkheim, 2006a: 51).

Korporasyonların loncalardan farkı, loncalar kent düzeyinde örgütlenmiş iken, korporasyonların ulusal düzeyde örgütlenmesidir. Çünkü hiçbir mesleğin çalışma alanı ve pazar artık tek bir kentle sınırlı değildir. Siyasal yaşam da kentlerin sınırlarını çoktan aşmış ve yerel yönetimlerin siyasetteki etkinliği giderek daralmaktadır. Her bir korporasyon ülke içinde kendi meslek grubuna ait tüm bireyleri kapsayacak büyüklükte olmalıdır. Sanayi toplumunda bir mesleğin tüm üyeleri arasında dayanışma olmak zorundadır. Meslek örgütleri ülke düzeyinde örgütlenmekle tutucu eğitimlerinden de kurtulmuş olur (Durkheim, 2006a: 42-6).

Bir Cemaat Olarak Meslek Örgütleri

Durkheim, her topluluğun “ahlâkî düzen”e sahip olduğu gibi, kendine özgü bir “yaşam tarzı”na da sahip olduğunu düşünür. Her topluluğun kutsal bir kişiliği vardır (Durkheim, 2006a: 48). Her toplulukta akılcı ilişkiler ve duygusal ilişkiler bir arada bulunur. Topluluklar insani yaşamın maddi gereksinimlerini olduğu kadar manevi gereksinimlerini de karşılamalıdır. İleri düzeyde organik işbölümünün olduğu toplumlarda korporasyonlar aile, dinsel topluluk ve köy toplulukları gibi geleneksel toplulukların işlevlerini üzerine alır. “Köken, kültür ve iş aynılığı, mesleki çalışmaları ortak bir yaşam için en zengin kaynak yapmaktadır”. Her bir meslek örgütü üyeleri için manevi bir çevre sunabilir. Meslek topluluklarının sahip olduğu üç özellik, onları ahlâkî kontrol açısından diğer topluluklardan daha avantajlı kılar. Bu topluluklar a) her an vardır, b) her yerde vardır, c) yaşamı en geniş ölçüde etkilemektedir. Bu özelliklere sahip meslek toplulukları, duygusal bir atmosferle bireyi çevreleyerek, yalnızlığından kurtarır (Durkheim, 1986: 369-370).

Durkheim korporasyonları Tönnies’in geleneksel toplumlardaki *Gemeinschaft* (topluluk)’ına yakın biçimde kurgular (Marske, 1987: 12). O korporasyonlarda ahlâkî düzeni sağlamanın yanı sıra “yüreklere ısıtan ya da canlandıran”, üyelerini “birbirine yaklaştıran”, “bencillikleri eriten” bir yuva sıcaklığı görür. Onlar “karşılıklı duygu alışverişi”nin yaşandığı mekânlardır. Roma’da ve Ortaçağ’da loncaların mesleki nitelikli işlevlerinin yanında, ahlâkî ve toplumsal işlevleri varsa, çağdaş meslek örgütlerinin de “toplumsal yardım” gibi işlevleri olmalıdır. Yardım eden ile

yardım alan kişiler aynı topluluğun üyeleri oldukları sürece, toplumsal yardımlaşmanın gerçekleşmesi kolaylaşır. Meslek örgütleri teknik öğretim ve yetişkinlerin eğitimi gibi işlere doğal bir ortam olacağı gibi, eğlenme, dinlenme ve sanat etkinlikleri düzenleyerek üyelerin ağır çalışma koşullarındaki yorgunluklarının giderilmesine de katkıda bulunmalıdır (Durkheim, 2006a: 48-9). Görüldüğü gibi korporasyonlar, bireyin mutluluğunu, gelişimini ve bir ölçüde farklılaşmasını teşvik etmek için vardır. Bu nedenle Durkheim, bireyselliği bastıran bir toplulukçuluğu değil, “liberalizmin toplulukçu savunusu”nu yapmıştır (Cladis, 2003: 152-3). Bireysel haklar ile ortak kimlik ve duyguya yönelik toplulukçu yaklaşımı bir arada savunmuştur.

Evrensel Ahlâkın İmkânı Ve Akıl

Toplumların genişlemesi ve toplumlar arası ilişkilerin gelişimi ile varlık gösteren, bireyi temel alan ahlâk, her türlü yerel ve kültürel sınırlamalardan kurtulduğu için, “evrensel” niteliklidir. Buna evrensel ahlâk da diyebiliriz (Durkheim’da “evrensel” kavramı, zaman bağımsız genel-geçer anlamından çok uluslar arası veya küresel anlamına sahiptir). Geleneksel ahlâkın kuralları irrasyonel kutsallık (din) veya kolektif bilinçten kaynaklanmaktadır. Evrensel ahlâkın kurallarını ise akıl yoluyla bulmak hem mümkün hem de zorunludur. Aralarında hiçbir topluluk bağı bulunmayan iki insan arasındaki ilişkileri (uygar ilişkileri) ahlâksal olarak düzenlerken, akıldan başka bir dayanak bulmak mümkün değildir. Topluluklar rasyonel olmak zorunda değildir, ancak uygarlık “akılcı” ve “mantıklı” olmak zorundadır. Dahası, “yalnız evrensel olan şey akılcıdır”. Çünkü tiyel ve somut şeyler her zaman algıyı yanıltır. Uygarlığın gelişimiyle birlikte soyut ve rasyonel ahlâk kuralları da gelişir. Böylece genel insanlık kavramı, belli bir topluluğa ait olmanın (örn. Romalı veya Fransız olmanın) yerini alır (Durkheim, 2006a: 335-6).

Birey bir topluluk içinde ahlâkî kontrol altındadır, topluluğun diğer üyelerine karşı ahlâkî görevleri vardır. Ancak yine de her insan hiçbir duygusal bağı bulunmayan insanlara karşı da ahlâkî görevlere sahiptir. Birey akrabası, hemşerisi olmasa da başka insanların haklarına karşı –onlar salt insan olduğu için- saygı göstermelidir. Durkheim insan türüne gösterilen saygıyı, yerel ve etnik koşullardan bağımsız olmasından dolayı, “her türlü etik anlayışın en genel” ve “en yüksek” çerçevesi kabul eder. Tüm uygar halklar, insanlığa yönelik ödevleri “en önde gelen ve en acil” ödevler

olarak kabul etmektedir. Hırsızlık ve cinayet fiillerinin topluluk üyelerine karşı işlenip işlenmemesi bu eylemlerin “ahlâk dışı”lığını değiştirmez (Durkheim, 2006a: 165). Ne var ki evrensel ahlâk kuralları (öldürmemek, çalmamak vb.) oldukça sınırlıdır (Durkheim, 2006a: 100; 2007: 367).

Geleneksel ahlâk anlayışında aile, din ve devlete yönelik suçlar en ağır suçları oluştururken, bireylere yönelik suçlar, toplumsal duyarlılığı zor harekete geçirmekteydi. Modern toplumlarda durum tersine dönmüştür. Şimdi en çok bireysel ıstıraplardan nefret edilmektedir. İnsancıl ahlâk, diğer tüm ahlâkların üzerine yükselmiştir. Bu ahlâk anlayışı toplumların üyelerini giderek birbirinden ayırıştırmakta, bireysel çıkarlar toplum ve topluluk çıkarlarından öncelikli hale gelmektedir. Bu süreçte devlet ve toplum kutsal niteliğini ve ahlâkî önceliğini kaybetmeye başlamıştır. Artık topluluklar, “kendinden dolayı ve kendi için” bir değer taşımamakta, bireylerin çıkarlarıyla uyumlu olduğu veya bu çıkarlara hizmet ettiği sürece anlamlı olmaktadır (Durkheim, 2006b: 166-171). Durkheim, toplumsal ahlâkın güçlendirilmesinin toplumun yeniden kutsal nitelik kazanmasıyla mümkün olacağını düşünür (Etzioni, 2000: 54). Bu nedenle, ünlü din sosyoloğu R. Bellah Durkheim’a “sivil dinin teoloğu” sıfatını yükler (Tiryakıyan, 1990: 231).

Durkheim modern toplumlarda ahlâkın giderek “soğuk”, “akılcı” ve “mantıklı” bir hal aldığını belirtir. Bu ahlâk anlayışı içinde duyarlılığın rolü azalarak, ahlâk bir muhasebe işlemine benzer. Duygular ve tutkuların ahlâkın dışında kalmasıyla, Kantçı bir ahlâk anlayışı hâkim olmaya başlar. Ahlâkî davranış, “akla dayalı davranış” haline gelir (Durkheim, 2006b: 175). Burada “akla dayalılık aşırı metafizik çağrışımlar yapmaz. Durkheim, salt akıl ile ahlâk kurallarının bulunabileceğine inanmaz. Toplumsal gerçeklik hakkındaki bilimsel verileri dikkate alan, pratik bir akla dayalılığı teşvik eder. Böylece Durkheim akılcı olduğu kadar, realist ve gelenekçidir de. Bir taraftan toplumsal yapı analiz edilerek, akıl yoluyla sorunları giderecek ahlâk kurallarının bulunacağını söylerken, diğer taraftan ahlâk eğitimi olarak, okullarda geçmiş kuşakların ahlâkını öğretmenin yeterli olacağını belirtir (Durkheim, 2002: 8).

Her ne kadar Durkheim, tüm insanlara yönelik davranış kurallarını belirleyen evrensel ahlâk kurallarının akılcı olmaları gerektiğini kabul etse de bu kuralları doğal hukuk anlayışına dayandırmanın yanlış olduğuna inanır (Davy, 2006: 26-7). Her devir ve her ülke için geçerli olabilecek bir ahlâk kuralının varlığını kabul etmez. Doğal hukuk anlayışında bireysel

haklar devlete karşı ve devlete rağmen savunulması gereken, insanının var oluşundan gelen haklar olarak görülürken; Durkheim, bireysel hakları, ileri işbölümünün ortaya çıkarttığı, tarihin belli bir dönemine ait insanlık algısından kaynaklanan haklar olarak görür. İnsanlık anlayışının değişimiyle, evrensel ahlâk kuralları da değişir.

Evrensel/insancıl ahlâk anlayışı bireyin toplum içindeki yerinin güçlenmesiyle gelişir. Toplumun bireye bakışındaki değişim, ahlâk kurallarına yansır. Birey ile toplum arasında bir karşıtlık yoktur. Bireyin zarara uğramasından toplum etkileniyorsa, toplumun bu zararlara tepki göstermesi doğaldır. Toplum bireye değer vermiyorsa, bireye yönelik saldırılar karşısında duyarsız kalacak ve bireysel hakların korunması yönünde bir kabul oluşmayacaktır (Durkheim, 2006b: 119).

Devletin Ahlâkî İşlevi

Toplum gibi devlet de bireysel hakların güçlenmesine aracılık eder. Modern devlet feodal/geleneksel toplumlarda mevcut olan zümre hukukunu ve kolektif ayrılıkçılığı gerileterek, bireysel hakların gelişmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Devletin bireylerle kendi arasında bulunan geleneksel (aile, lonca, kilise ve aristokrasi gibi) aracı kurumlara karşı açtığı savaş, bireyleri özgürleştirmiş ve bireyselleşme olgusunu geliştirmiştir (Emirbayer, 2003: 18). Durkheimci anlayışa göre birey, ontolojik verili bir varlık değil, toplumsal bir varlıktır (Durkheim, 2006b: 118). Bu nedenle, bireysel haklar evrim geçirerek, ilerler. Doğal hukuk perspektifinden insan haklarını belirleme çabası, bu haklara nihai bir sınır çizmek ve hakların gelişimini durdurmak anlamına gelir. Durkheim bunu olanaksız bulur.

Durkheim bireyin giderek güçlü bir manevi anlam kazanmasını, bireysel hakların ve evrensel ahlâk anlayışının gelişimini devlet açısından bir kayıp olarak değerlendirmez. Ona göre devlet, “ahlâkî disiplinin en kusursuz organı”dır (Durkheim, 2006b: 124). Devlet, toplumsal ilişkilere seyirci kalamaz; bireyin en yüksek düzeyde toplumla bütünleşmesini sağlayacak ahlâkî kuralları belirlemesi, öğretmesi ve hayata geçirmesi gerekir. Devletin temel görevi, bireyi ahlâkî bir var oluşa çağırmaktır. “Birey kültürü”, hayatta kalabilecek tek kült haline gelmiştir. Bunun için bireylerin olduğu kadar devletin de bu kültürü benimsemesi ve “insanı yüceltme”si gerekir. Durkheim modern toplumların ahlâkî temelini oluşturmak için, modern toplumun merkezi değeri olan bireysellik üzerinde temellenen yeni bir

seküler ahlâk (Durkheim, 2002: 3), bir çeşit seküler din önerir (Marske, 1987: 3). Birey kültürünü “düzenlemek, yönetmek, düzenli işleyişini ve gelişmesini sağlama” görevi devlete düşer (Durkheim, 2006b: 122).

Devletin bireyi özgürleştirici bir işlevi vardır. Bunu, bireyi bastırmaya çalışan kuvvetleri ondan uzaklaştırarak ve bireye özgürce gelişebileceği bir çevre sunarak yapar. Devlet, -kendisi ile birey arasında aracı konumu olan- her türlü **ikincil gruba** bütünsel yapının parçaları olduklarını hatırlatır; çocukları ailenin baskısından işçileri ise örgütlerin baskısından korur (Cladis, 2003: 153-4). Ancak, bireyi özgürleştiren devlet, bir baskı aracına da dönüşebilir. Durkheim, ikincil grupların baskısı karşısında devleti; devletin baskısı karşısında ise ikincil grupları bir denge unsuru olarak görür.

Cumhuriyetçi Vatandaşlık Ahlâkı Ve İnsanlık İdeali

Durkheim’ın ahlâkî hedeflerinden biri de vatanseverlik ideali ile insanlık idealini uyumlu hale getirmektir (Mitchell, 1931: 104). Durkheim, devletlerin birbirine tehdit ediyor olmaya devam etmelerinin birey kültüründen (ve insanlık idealinden) kaynaklanan ahlâkın yanı sıra başka bir ahlâkı (vatandaşlık ahlâkı) da gerekli kıldığını belirtir. Vatandaşlık ahlâkının amacı birey değil, “ulusal kolektivitedir”. Durkheim (2006b: 125)’a göre, modern toplumları sarsan “en derin ahlâkî çatışma” ulusal ideal ile insanlık ideali, diğer bir ifadeyle “vatanseverlik” ile “kozmpolitizm” arasında geçmektedir.

Evrin sürecinin ilerlemesiyle, insanlar giderek, yerel ve etnik topluluklardan kopmakta, tüm farklılıkların üzerine yükselerek “evrenselliğe doğru” yol almaktadır. Durkheim (2002: 74)’a göre, vatan aileden büyük olduğu için, ulusal idealler de ailevi ideallerden daha büyüktür. Ayrıca insanlık daha kapsamlı olduğu için, insanlık idealleri de ulusal ideallerden daha yüksektir. Her birey aile, ulus ve insanlık gibi topluluklara aittir. Aileye ait olmamız ulusa yabancılaşmamızı gerektirmediği gibi, ulusa ait olmamız da insanlığa yabancılaşmamızı gerektirmez. Her bir topluluk farklı ahlâkî ihtiyaçlara cevap verir.

Ahlâkî yaşam belli bir disiplin ve otorite gerektirir. Evrensel ölçekte bu disiplin ve otoriteyi sağlayacak bir güç de yoktur. Bu nedenle Durkheim, kozmpolitizmi değil, insani ideallerin ulus içinde ve ulus-devlet tarafından teşvik edilmesini savunur. İnsanlar ahlâkî ilişkileri, ancak oluşmuş

toplumların (ulusların) içinde gerçekleştirebilir ve evrensel ölçekte bir toplumsal yapı yoktur. Durkheim'a göre, her ulus devlet kendi sınırları içinde insani ilerlemeyi gerçekleştirmelidir (Mitchell, 1931: 102-3). Kozmopolitizmin bireylerin vicdanından başka, ahlâkî yaptırımı uygulayacak bir gücü yoktur. Bu evrensel değerlerin anlamsızlığını değil, bu değerlerin gelişiminin ulusların koruması altında gerçekleşebileceğini gösterir. İçinde ahlâkî yaşamın gerçekleşebileceği "tek akılcı otorite" toplumdur. Toplum, üyelerine karşı yaptırım uygulama gücüne sahiptir. Bu durum, ahlâkî yaşam için toplumsal ve siyasal örgütlenmenin önemini bir kez daha gösterir. Güçlü bir ahlâkî yaşam için toplumsal örgütlenmenin de güçlü olması gerekmektedir. Toplumsal ve siyasal örgütlerin ortadan kalkmasına yönelik her türlü çaba, anarşizme ve ahlâksızlığın artışına davetiye çıkarır (Durkheim, 2006b: 123-5).

Durkheim'a göre, ulusal ideal ile genel insanlık ideali arasındaki çatışma, devletlerin her iki ideali de gerçekleştirmenin aracına dönüşmesiyle sona erer. Bunun için devletlerin yapmaları gereken şey, bencilce büyüme ve sınırlarını genişletme eğilimlerinden vazgeçerek, bağımsızlıklarını korumaya ve üyelerini yüksek bir ahlâkî yaşama davet etmeye yönelmektir. Devletlerin vatandaşlarını yüksek ahlâkî yaşama yöneltmeleriyle, vatandaşlık görevleri, genel insanlık görevlerinin özel bir biçimine dönüşecektir. O iki tür vatanseverlikten söz eder: dışarıya dönük, dış çatışmalardan beslenen vatanseverlik; toplumun iç bağımsızlığını korumaya, bireylerin ahlâkî yaşamını, mutluluğunu yükseltmeye, iç bağımsızlığa yönelik vatanseverlik. Birincisi "büyüklük" ve "zenginlik" arayışında olduğu için, insanlık anlayışıyla çatışabilir; ikinci vatanseverlik biçimi ise "adalet" arayışında olduğu için, insanlık anlayışıyla uyum halindedir (Durkheim, 2006b: 127-8). Görüldüğü gibi, Durkheim sosyolojisinde insancıl değerlerin gelişmesi, ulus-devletlerin gücünün zayıflamasını değil, aksine onların güçlenmesi ve insani vatanseverliğin bir toplumsal ahlâk biçimi haline gelmesini gerektirir.

Durkheim sosyoloji çalışmalarıyla yeni bir yurttaşlık ahlâkının biçimlenmesine çalışmıştır. Onun sosyolojisinin hedeflerinden biri de çağdaş bir "cumhuriyetçi ideoloji"nin oluşumuna katkıda bulunmaktır (Swinewood, 1998: 124). Bu ideoloji, hem yüksek bir toplumsal/ulusal bütünleşmeyi, hem insan hakları normuyla uyumlu bireyciliği (Horowitz, 1982: 353) hem de uluslar arası barışın hâkim olduğu bir dünyayı içerir. O klasik sosyologlar arasında toplumsal bütünleşmeye en fazla önem

vermiş sosyolog olarak bilinir ve zaman zaman toplumu tanrılaştırmakla itham edilir. Buna karşın, Durkheim sosyolojisinde kültürel vurguların hemen hiç yer almadığı, toplumların ontolojik olarak verili olduğu düşüncesinin ise sert biçimde eleştirildiği görülür. Hem hayatında hem de eserlerinde ısrarlı bir ırkçılık karşıtlığı vardır (Lehmann, 1995: 580). O toplumu/ulusu bir kültür cemaati olarak değil, yurttaşlar cemaati olarak düşünmüştür. Onun bu yaklaşımı, ulusal idealler ile evrensel idealleri rahatlıkla sentezlemesine imkân vermiştir. Burada Durkheim sosyolojisinde geleneğe yapılan vurgu bizi yanıltmamalı ve Durkheim'ın muhafazakârlığını abartılmamalıdır. Çünkü orada gelenek, “statik” bir değer olarak değil, evrimleşen, değişen ve evrenselleşmeye açık “dinamik” bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır (Cladis, 1992: 77; Giddens, 2002: 104). Durkheim, -Aristo gibi- bireysel aklın ürünü olan devrimci ideallerin karşısına, tarihsel tecrübenin ürünü olan kolektif aklı çıkarak, devrim krizlerinin topluma vereceği zararlardan toplumu kurtarmaya çalışır. Onun gelenekçiliği toplumları tarih içinde hapsetmeyip, toplumsal dokuya uygun bir evrimleşmenin kapılarını aralar.

Sonuç

Durkheim sosyolojisinin temel problematiği modern toplumların kural-sızlık durumu, diğer bir ifade ile ahlâk bunalımıdır. Bu bunalımın iki cephesi bulunur. *Birincisi*, ahlâkî değerleri kim ve neye göre tespit edecek? Cevap: Hangi ahlâkî kuralların gerekli olduğu toplumsal ilişkilerin niteliğine ve toplumun zaman içinde aldığı karaktere göre belirlenir, olmuştur. Toplumsal yapı ile toplumsal kurumlar-ilişkiler arasındaki destekleyici bağı analiz eden sosyolojinin pratik akıl desteği ile yeni ahlâkî değerleri tespit etmesi mümkündür. Yeni ahlâkî ilkeler dinsel yararı değil toplumsal yararı gözetmelidir. Bu nedenle bu ahlâkî değerlerin öğretilmesi dinsel kurumlar aracılığı ile değil, devlet okulları aracılığı ile sağlanmalıdır. *İkincisi* ise ahlâkî kontrolü kim ve nasıl sağlanacaktır? Durkheim'ın bu soruya cevabı, meslek örgütleri aracılığıyla, olmuştur. Fakat meslek örgütleri, modern toplumların tüm cephelerinde görülen ahlâkî kontrol sorununu çözmekten yerine, sadece endüstriyel ilişkilerdeki sorunların ve çatışmaların çözümüne katkıda bulunacak niteliktedir. Kaldı ki, çalışma hayatı ile ilgili sorunlar bile, daha çok, Durkheim'ın önerilerinden farklı biçimde (grev, lokavt, pazarlık ve yasal düzenlemeler gibi) çözülmüştür. Meslek taraflarının hakları ahlâkın değil, hukukun güvencesine alınmıştır.

Durkheim'ın modern toplumlarda hukuktan çok ahlâkî değerleri önemsemesi, toplumları rasyonel bir yapıdan çok irrasyonel bir yapı olarak görmesiyle açıklanabilir. Bu durum onun din sosyolojisi ile ilgili metinlerinde kendini açık bir biçimde gösterir. Sıkça laik, ulusal nitelikli törenlerin dinsel ritüellerle aynı coşkuyu vererek özveri ve toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunacağı üzerinde durmuştur. Hukukun bize sorumluluklarımızı hatırlatıcı, ahlâkın ise bağlılık hissi uyandırıcı özellikleri ön plandadır. Durkheim'ın ahlâkî değerler üzerine yaptığı vurgu, onun dünyanın rasyonelleşmesi konusunda Weber'den bir ölçüde farklı düşündüğünü gösterir. Ekonomi alanındaki uzmanlaşmanın ve işbölümünün gelişimi her ne kadar rasyonelleşmenin göstergesi olsa da dünyada hâlâ bireyin kendini adayacağı büyü (ve araçsal akıl ile çelişkili) ilişkiler bulmak mümkündür. Durkheim sosyolojisinde "toplum" bunun en somut örneğidir.

Durkheim bir toplumun tüm ahlâkî değerlerinin toplumun her tarafında aynı ölçüde hissedildiğinden söz eder. Bu, bir gerçeklik olmaktan çok, katı toplumcu bakışın bir temennidir. Şüphesiz Durkheim birkaç toplum tarafından veya tüm toplumlar tarafından benimsenen bazı ahlâkî değerlerin varlığını kabul eder. Ne var ki bir toplumun belli bir coğrafi ya da kültür bölgesi tarafından benimsenen ahlâkî değerlerinin de var olabileceği ve değer değişimlerinin bir toplumun her tarafında aynı hızla gerçekleşmediğini hiç görmemiştir. Toplumcu idealizmi bunu engellemiştir. Toplum hiç de Durkheim'ın sunmaya çalıştığı gibi ahlâkî açıdan tek biçimli değildir. Örneğin, balkona çamaşır asmak, aynı şehrin bir mahallesinde olağan karşılanırken, diğer bir mahallesinde bir bütünleşememe durumu olarak değerlendirilip, ahlâkî olarak yargılanabilir.

Durkheim geleneksel toplumsal ilişkilerin çözülmesi ile bireyin davranışını denetleyecek ahlâkî otoritenin yok olduğunu düşünür. Hâlbuki insanlar arasındaki her bir ilişki iletişim temeli üzerinde gerçekleşir ve ahlâkî bir konsensüs içerir. Bireyin çok fazla grupta ilişkisi içinde olmasının olumlu yönleri de olabilir. Bu bireyin, belli bir grubun ahlâkî değerlerine sıkıca bağlı kalmasının zorlaşacağı doğru olduğu kadar, eleştirel bir ahlâkî bilinç geliştirerek, ilgili olduğu grubun ahlâkî değerlerine dinamik bir katkıda bulunacağı da doğrudur. Bu ikinci boyuta, birey-toplum ilişkisini, bireyin edilgenliği biçiminde tek taraflı olarak kavrayan Durkheimcı sosyoloji içinde yer bulmak mümkün değildir.

Kaynakça

- Aron, R. (1994). *Sosyolojik düşüncenin evreleri* (çev. A. Korkmaz). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arslan, M. (2007). Türkiye’de islam ve iş ahlâkı. Recep Kaymakcan & Mevlüt Uyanık (Ed), *Teorik ve pratik yönleriyle ahlâk*, içinde (ss. 409-445). İstanbul: Dem Yayınları.
- Cladis, M. S. (1992). Durkheim’s individual in society: A sacred marriage. *Journal of the History of Ideas*, 53(1), 71-90.
- Cladis, M. S. (2003). A cominitarian defense of liberalism: Emile Durkheim and contemporary social theory. Stanford: Stanford University Press.
- Davy, G. (2006). Sosyoloji dersleri, Emile Durkheim (çev. A. Berktaş). *Giriş* içinde (ss.11-44). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (1986). İntihar: Toplumbilimsel inceleme (çev. Ö. Ozankaya). Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayınları.
- Durkheim, E. (2002). Moral education (çev. E. K. Wilson & H. Schnurer). New York: Dover Publication.
- Durkheim, E. (2005). Dinsel yaşamın ilkel biçimleri (çev. F. Aydın). İstanbul: Ataç Yayınları.
- Durkheim, E. (2006a). Toplumsal işbölümü (çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2006b). Sosyoloji dersleri (çev. A. Berktaş). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (2007). Laik Ahlâk Laik Eğitim (çev. N. Sadak, Sadeleştiren H. Y. Başdemir). Recep Kaymakcan & Mevlüt Uyanık (Ed), *Teorik ve pratik yönleriyle ahlâk*, içinde (ss. 363-387). İstanbul: Dem Yayınları.
- Emirbayer, M. (2003). Introduction - Emile Durkheim: Sociologist of modernity. Mustafa Emirbayer (Ed), Emile Durkheim: Sociologist of Modernity içinde (ss. 1-28). Oxford, Blackwell Publishing.
- Etzioni, E. (2000). Toward a theory of public ritual, *Sociological Theory*, 18(1), 44-59.
- Fauconnet, P. (1923). The pedagogical work of Emile Durkheim. *The American Journal of Sociology*, 28(5), 529-553.
- Giddens, A. (2002). Siyaset sosyolojisi ve sosyal teori (çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2003). Sosyolojik yöntemin yeni kuralları (çev. Ü. Tatlıcan & B. Balkız) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Ginsberg, M. (1951). Durkheim’s Ethical theory. *The British Journal of Sociology*. 2(3), 210-218.
- Horowitz, I. L. (1982). Socialization without politicization: Emile Durkheim’s theory of modern state. *Political Theory*. 10(3), 353-377.
- Kılıç, A. F. (2007). Türkiye’de ahlâk sosyolojisinin oluşumu. Recep Kaymakcan & Mevlüt Uyanık (Ed), *Teorik ve pratik yönleriyle ahlâk*, içinde (ss. 323-362.). İstanbul: Dem Yayınları.
- Kösemihal, N. Ş. (1971). Durkheim sosyolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- LaCapra, D. (1985). Emile Durkheim: Sociologist and philosopher, Chicago: The University of Chicago Press.

- Lehmann, J. M. (1995). The quuestion of caste in modern society: Durkheim's contradictory theories of race, class and sex. *American Sociological Review*. 60(4), 566-585.
- Marske, C. E. (1987). Durkheim's cult of individual and the moral deconstruction of society. *Sociological Theory*. 5(1), 1-14.
- Mawson, A. R. (1970). Durkheim and contemporary social pathology. *The Biritish Journal of Sociology*, 21(3), 298-313.
- Mitchell, M. M. (1931). Emile Durkheim and the philosophy nationalism. *Political Sciences Quarterly*. 46(1), 87-106.
- Montesquieu, C. (1998). Kanunların Ruh-u-I (çev. F. Baldaş). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Pareto, V. (2005). Seçkinlerin yükselişi ve düşüşü (çev. M Zeynep Doğan). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Swingewood, A. (1998). Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi (çev. O. Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tiryakiyan, E. A. (1990). Emile Durkheim (çev. C. Tokluoğlu). T. Bottomore ve R. Nisbet (Ed), *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* içinde (ss. 199-250) Ankara: Verso Yayınları.

Moral Control Problem in Durkheim's Sociology

*Cevat ÖZYURT, Assist. Prog. Dr.**

Balıkesir University Necatibey Faculty of Education

Citation- Özyurt, C. (2007). Moral control problem in Durkheim's sociology. *Journal of Values Education-Turkey*, 5 (13), 95-121. © Center for Values Education

Abstract- This study is focused on the moral view of Emile Durkheim who accepts Sociology as the science of sociological integrity. In the first half of the study the answers for the following questions are searched in Durkheim's sociology: What is the social functionality of morals? What are the moral differences between traditional and modern societies? What are the rising values in modern societies? What are the reasons of failure of morals in integration of society? In the second half of the study Durkheim's suggestions for the solution of moral problems and his views about professional ethics are evaluated. After pointing out the importance of professional organizations as a new moral authority for the political and emotional life, the efforts of Durkheim to reconcile citizenship morals and humanity morals are evaluated.

Key Words- Durkheim, Moral Sociology, Traditional Society, Corporatism, Moral Education, Social Control, Social Integrity.

* **Address for correspondence-** Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Dinkçiler Mahallesi Soma Cd. Balıkesir-Turkey. **E-Mail-:** ozyurtcevat@hotmail.com